Davorin Ježić

FOLKLOR U VINODOLU

Vinodolski kraj, a posebno Novi Vinodolski, bogat je folklornim materijalom, svojim narodnim običajima, pjesmom i kolom. Tu se i danas čuje svirka sopila,[1] starinskog primorskog i istarskog instrumenta, kao i fidulica, ali nažalost zamro je i posljednji narodni instrument u ovom kraju zvani mišac (u selu Jargovu u Bribiru početkom dvadesetih godina ovog stoljeća, a kasnije se nije obnavljao). Baš s obzirom na folklorno bogatstvo, a posebno pjesama vinodolskog kraja, Novi Vinodolski posjetio je još davne 1857. poznati naš sakupljač narodnog bogatstva Vuk Stefanović-Karadžić, kad je zajedno s Antonom Mažuranićem, tada ravnateljem Hrvatske gimnazije u Rijeci, putovao po Hrvatskom primorju, Crnoj Gori i Boki, da vide kako tamošnji narod živi, kako se osjeća i da se upoznaju s njihovim običajima i pjesmama.[2]

U Novom Vinodolskom, gdje je 1288. godine pisan i objavljen jedan od najstarijih naših pravnih spomenika Vinodolski zakon, igra se kolo »staro košto je i Novi star«,[3] no slično kolo igra se i u susjednom Bribiru, kao i drugim vinodolskim mjestima, Selcu, Grižanima-Belgradu, Triblju, Driveniku, a katkada i u Kotoru iznad Crikvenice, ali bez narodne nošnje.

Od folklornog bogatstva do okupacije 1941. godine sačuvana je masovnost ženske narodne nošnje jedino u kolu u Novom Vinodolskom, gdje gotovo svaka novljanska obitelj ima od davnine sačuvanu barem po jednu žensku narodnu nošnju[4] vinodolskog kraja, koju Novljani s ponosom nazivaju novljanskom narodnom nošnjom. U pojedinim vinodolskim mjestima (Bribir, Selce, a u posljednje vrijeme Ledenice i dr.) s malim varijantama razlike, ova narodna nošnja se obnavlja bilo u kulturno-umjetničkim društvima, bilo pojedinci za svečane prilike, ili pak za mesopustarske svečanosti. No, ni u jednom vinodolskom mjestu kao u Novom Vinodolskom nije se sačuvala tako da bi se moglo reći da se kolo masovno igra u narodnoj nošnji. Stoga se s punim pravom može reći da su narodnu nošnju vinodolskog kraja sačuvale Novljanke kroz stoljeća. Muška narodna nošnja se je prema ostacima starih dijelova nošnje i postojeće freske u novljanskoj Stolnoj crkvi obnovila 1964. godine za XI. kongres folklorista Jugoslavije, održanog u Novom Vinodolskom, te se iz godine u godinu povećava zalaganjem Kulturno-umjetničkog društva »Ilija Dorčić«.

S obzirom na 200. godišnjicu školstva na području današnje općine Crikvenica [škole u Novom Vinodolskom (1786—1986) i škole u Bribiru (1798—1987)] osvrnut ću se više na foklorno bogatstvo Novog Vinodolskog i Bribira s osvrtom i na druga vinodolska mjesta, također bogate folklorne baštine, narodnog kola, mesopustarskih običaja, a s raznih aspekata prošlosti i sadašnjosti.

Kolo kakvo se igra u Novom Vinodolskom igralo se je i gajilo diljem Jadrana, no sačuvalo se je u potpunosti jedino u Novom Vinodolskom i naziva se »Novljansko kolo«. U doba Antona Mažuranića, učenjaka i profesora

igralo se je »baš takvo u tančine jednako kolo s istim pjesmama u gradu Senju, a ustanovio je i slično i po Dalmaciji, Boki Kotorskoj i Crnoj Gori. Sva su ta kola junačka, veli on, uz narodne junačke pjesme u osmercu, koji se po njegovu mišljenju razvio iz prostih bugarštica. Možda ga je na tu misao navela i činjenica što se kraj junačkog osmerca čuje i u novljanskom kolu još preostala bugarština o ženidbi kneza i bana Pavla Šubića, koju u novljanskom kolu pjeva stotine i stotine igrača i igračica kola odjednom . . .«[5]

Novljansko kolo igra se redovito svake godine prigodom mesopustarskih svečanosti i to kroz tri poslijepodneva: nedjeljom, ponedjeljkom i utorkom, a igra se i za vrijeme prigdnih svečanosti. Kolo se igra po taktu koji mu daju posebni »pivači« kola, što usred kola pjevaju junačke narodne pjesme. Ove pjesme pjevaju samo muškarci zvani »pivači«. Njih je usred kola šest do osam, tj. tri do četiri para i dva vođe kola (jedan vodi kolo, a drugi mu pomaže na kraju kola), da se kolo pravilno razvija. Pjevaju u parovima, već prema tome koliko je »pivača« u kolu. Stih, koji otpjeva prvi par (vođe pivača) ponavljaju svi parovi. Nakon toga vođe počinju drugi stih pjesme i tako redom. Takvo pjevanje zove se »pisma od kola« ili »pisma za kolo«. Tu se u pjesmama spominju junaci naših naroda opjevani u borbama za slobodu kroz stoljeća, a pjesme se pjevaju u osmercu. Tako se kolo igra po taktu, koji mu daju »pivači« kola. Slušača ove pjesme vode u doba boja na Kosovu, u doba Miloša Obilića, cara Lazara, Marka Kraljevića, u doba Zrinjskih i Frankopana, doba senjskih uskoka, koji su mnogo puta dobili utočište u susjednom im Novom Vinodolskom i s kojima su Vinodolci zajedno odlazili u borbu protiv Mlečana u prošlosti naših naroda. Sve je to pjesma opjevala.

Osim junačkih narodnih pjesama u novljanskom kolu pjevaju se razne pjesme za kolo Andrije Kačića-Miočića, koje narod jednostavno zove »Kačićeve pisme«, zatim pjesme Ivana Trnskog »Naša zastava«, te pjesme Pavla Štoosa »Ilirsko kolo«. Tu su pjesmu Novljani oduvijek s ponosom pjevali. Promatrači kola pozorno slušaju naročito kad kolom odjeknu stihovi:

»Srbi ovamo ruke vaše,
Nek se mržnja sva ukine,
Opće jer je blago naše
Jezik jedne domovine . . .«

Tako su se u jugoslavenskoj misli, u bratstvu i slozi, odgajali Vinodolci. Stoga nije ni čudo da je već 1845. godine u Novom Vinodolskom osnovana Narodna čitaonica, koja i danas djeluje.

Novljansko kolo ima na svoj način obilježene i pjesme o Mažuranićima. Novljanin Makso Potočnjak, upravitelj Osnovne škole u Novom Vinodolskom, koja danas nosi ime »Ivan Mažuranić«, napisao je 1905. godine »Koračnicu u spomen slavne braće Mažuranića« — Ivana i Ante. Ova pjesma, koja se u kolu igra na korak poskočnice, pjeva se redovito svake godine u novljanskom kolu.

U novljanskom kolu ne pjevaju se o Mažuranićima samo one pjesme koje su o njima drugi napisali, nego se tu čuju i odlomci epa »Smrt Smail-age Čengijića« i to »Agovanje« i neki dijelovi iz »Čete«, jer ih je Ivan Mažuranić ispjevao u osmercu baš za kolo.[6] Ivan Mažuranić došao je u Novi Vinodolski 1886. godine, kada je izabran za narodnog zastupnika u Saboru. Novljani, da

ga iznenade, zapjevali su one odlomke epa »Smrt Smail-age Čengijića« koji su pisani u osmercu i koji se prema tome mogu pjevati u novljanskom kolu. Perica Janković mu je tada rekao: »Smo l te, Ive, znenadili«, misleći na pjevanje u kolu stihova iz Ivanova epa, a Ivan mu je smiješeći veselo odgovorio: »Niste, niste! Pa ja sam na vas mislel, kad sam ga va Karlovcu pisal, pa sam već tad znal da će ništo i za vas mojih dragih pivat bit. Samo tako se neće zaboravit.«[6]

Novljansko kolo je ponos Novljana. Stoga i nije čudo što se u kolo prihvate ozbiljni i ugledni ljudi, a ne samo mladež. Ovo kolo, kako predaja veli, a ona je u Novom Vinodolskom još vrlo živa, igrao je i vodio sam ban Nikola Frankopan, dok je povremeno stanovao u Novom Vinodolskom. Kolo se i dan-danas igra pred njegovim dvorima, nekad zvanim »Kneževim dvorima«, a danas »Frankopanskim kaštelom«. Novljansko kolo igrao je i vodio i ban pučanin Ivan Mažuranić. Stoga i nije čudo, da je ovaj veliki pjesnik naših naroda nikao baš u ovoj sredini, gdje se čuva i gaji narodna pjesma. U Narodnom muzeju i galeriji Novi Vinodolski »kao uspomena na tu ulogu bana i naroda još se čuva banov kalpak, s kojim je igrao u kolu«,[7] kao i njegova sablja.

Novljani će dugo pamtiti i ostat će im u najljepšoj uspomeni kad je stotinu mladih žena i djevojaka zaigralo kolo u narodnoj nošnji na novljanskoj maloj rivi (obali) ispred druga Tita i njegove pratnje, kada je 15. i 16. kolovoza 1960. posjetio Novi Vinodolski.

Kad se u Novaljskom kolu pjeva pjesma o ženidbi kneza i bana Pavla Šubića, koja »spada u bugarštice i jedna je od najljepših novljanskih pjesama«,[8] tada u kolu pjevaju svi igrači i igračice kola, a i gledaoci. To isto važi i za lirske narodne pjesme — pjesme zvane ćurumbela,[9] koje pjesme imaju uglavnom ljubavni karakter i govore o životu ljudi koji su živjeli i naseljavali ova jprimorski kraj, a koje pjesme imaju i odgojnu svrhu. Velebno je i dostojanstveno čuti odjek ovih pjesama od gradskih zidina, kada se ove pjesme čuju iz stotina i stotina grla, kad je u kolu na stotine učesnika. Milina je slušati pjevače i igrače i sve učesnike kola, te slušati njihove pjesme »Dva se draga na livadi ljube«, ili »U Omera više Sarajeva«, ili one »Sijala sam pšenicu«, zatim »Nikad nisam veselija bila«, zatim »Hvalila se hvalisava«, »Oj divojko dušo moja gdje sam s tobom sinoć stajal«, tamo osta sablja moja, sablja moja i jačerma«, »Ajde sele da selimo«, »Primorkinja konja jaše« i druge, kada ih pjeva cijelo kolo. Ove pjesme na sličan način, kako se pjeva u Novom Vinodolskom u kolu pjevaju se u Bribiru, Selcima, Grižanama-Belgradu, Triblju, Driveniku, jednom riječju po cijelom Vinodolu.[10]

Narodna pjesma Vinodolce uči da se međusobno pomažu, da upoznaju dobro od zla, ljubav od mržnje, da ne budu hvalisavi, da se nikom ne izrugavaju, da nikom ne nanose nepotrebne boli, a pogotovo svojim najbližima, da tuđe poštuju a svojim se diče i da nadasve vole svoju domovinu. Siromašnom puku nije bilo dostupno učenje u samostanu pavlina (fratara) u Novom Vinodolskom i Crikvenici, gdje su polaznici obučavani isključivo za svećenički stalež, zato ga je odgajala pjesma i narodna predaja. Škola mu je bila dostupna od 1786 (Novi Vinodolski) i 1787 (Bribir). Stoga se može s punim pravom reći da je narodna pjesma Vinodolca učila i odgajala.

Za razliku od junačkih narodnih pjesama koje su u Novi Vinodolski većinom prenijeli uskoci i koje se pjevaju u štokavštini, pjesme zvane u Novom Vinodolskom ćurbela, a u Bribiru jamborija,[11] a u ostalim vinodol-

skim mjestima nazivaju ih »naše domaće pisme« uglavnom su čakavske pjesme. Narodna predaja veli, da su one izvorne vinodolske pjesme, te da se kao takve od davnine pjevaju i da su se pjesme zvane ćurumbele i jamborije i bugarštice pjevale u kolu u Novom Vinodolskom i na sam dan donošenja i objavljivanja Vinodolskog zakona još davne 1288. godine, i kao takve zadržale se u vinodolskom kraju do današnjih dana.

U novljanskom kolu postoje tri vrste koraka: »senjski korak« (tempo je polagan, svečan, ali pod korak), »arbanaški korak« (tempo znatno brži, ali također pod korak) i »poskočica« (tempo je brži o čemu i sam naziv govori, da se igrajući kolo poskakuje, no također mora biti pod korak iako se igrajući poskakuje).[12]

Novljansko kolo igra se dakle na dva načina, ali uvijek su u kolu tri vrste koraka. Sve ovisi o tome da li se kolo igra po taktu koji mu pjevajući daju posebni »pivači kola«, koji pjevaju usred kola, ali ostali sudionici u kolu ne pjevaju već jedino igraju kolo ili pak kad u kolu pjevaju svi učesnici

Od davnine slično onom poznatom novljanskom kolu igra se kolo u Brikola i igraju kolo pjevajući.
biru zvano »Bribirsko kolo«, samo s tom razlikom da u kolu nema posebnih pivača kola, već kolo igraju i ujedno pjevaju svi učesnici u kolu, no u kolu se ne igra u narodnoj nošnji, kao što je to slučaj u Novom Vinodolskom posebno o mesopustarskim svečanostima. Bribirsko kolo počima tako, da se iz svih 15 bribirskih sela stanovnici skupe na Trgu narodnog heroja Tome Strizića — »Na Vrbi«. Irganje započne u poslijepodnevnim satima na sam dan Nove godine, a ne o mesopustarskim svečanostima.[13] Pripreme za Bribirsko kolo počinju tako da nekoliko dana ranije mještani podignu na spomenutom trgu »Na Vrbi« veliku jelu, koju iskite narančama, jabukama, baškotima, lampionima i sl. Slično kolo kao u Bribiru igra se i u ostalim vinodolskim mjestima, pa svako kolo dobiva naziv po mjestu u kojem se igra kao npr.: »selačko kolo«, »tribaljsko kolo«, »grižansko kolo« itd., jednom riječju kolo nosi ime mjesta u Vinodolu gdje se kolo igra. Ni u jednom drugom vinodolskom mjestu nema posebnih »pivača kola« bez obzira na to da li se u kolu pjevaju junačke narodne pjesme ili se pjevaju pjesme ćurumbele kako ih Novljani zovu ili jamborije kako ih Bribirci zovu, odnosno »naše domaće pisme« kako ih zovu po svim drugim mjestima vinodolskog kraja. Neki to kolo u drugim vinodolskim mjestima kad se kolo zaigra u pokladnim danima za mesopustarskih svečanosti na dan »suđenja mesopustu«, koje kolo zaigraju poslije suđenja, nazivlju to kolo »mesopustarsko kolo«.[14] Svečano igranje novljanskog kola je isključivo vezano za mesopustarske svečanosti za razliku od drugih mjesta u Vinodolu.

U bribirskom kolu kao i u ostalim vinodolskim kolima također postoje tri koraka, samo u svakom kraju postoje različiti nazivi tih koraka. Jedan korak stariji Bribirci zovu »naš domaći« ili »bribirski korak«, poznat kao takav po svim predjelima Vinodola po nazivu osim u Novome, i drugi »novljanski korak« koji se može odmah zapaziti jer je laganiji i sporiji (sličan senjskom koraku, koji se igra u Novom Vinodolskom) za razliku od »bribirskog koraka« tj. »domaćeg«, koji je veseliji, a opet sličan onom »arbanaškom« koji se igra u Novom Vinodolskom, a treći korak je »poskočnica« koju poznaju svi Vinodolci.[15]

Bribirsko kolo i ostala vinodolska kola (selačko i dr.) sadrže izvjesne elemente novljanskog kola, a to govori i sam naziv koraka — »novljanski

korak« (posebno u Bribiru), a i pjesme koje se pjevaju uz taj korak pjevaju se u Novom Vinodolskom, kada se igra kolo bez posebnih »pivača kola«.

Korak »poskočnica« sam govori o sebi zašto se tako naziva. Kad se igra tim korakom učesnici kola moraju obavezno u kolu poskočiti. Takav je i naslov dao pjesmi spjevanoj u osmercu i Andrija Kačić-Miošić, s napomenom »koja se može i u kolu pjevati«. Iz toga slijedi, kako je i naš Anton Mažuranić utvrdio da se takvo kolo i na našem jugu općenito njegovalo, pa se i njegova umjetnička pjesma pjeva u ritmu »poskočnice«.

Tokom godina izmijenjene su neke ustaljene navike o izvjesnim danima kad se je kolo u vinodolskom kraju u iste dane u godini kroz vjekove i igralo. Tako su zabilježili pod nazivom »Selačko kolo« Marija Pobor, rođena 1913. i suprug joj Luka Pobor rođen 1914. iz Selaca, Trg palih boraca 28: »Ranije do drugog svjetskog rata tj. do okupacije travanjskih dana 1941. godine Selčani su igrali kolo na Placi (danas Trgu palih boraca) i to uz jelvu okićenu darovima: šampanjci (boce), baškoti, jabuke, naranče i drugi darovi, a poslije oslobođenja kiti se jelva osvijetljena raznobojnim sijalicama, balonima, papirnatim ukrasima, a na vrhu sa osvijetljenim sijalicama crvene boje u obliku zvijezde petokrake. U predratnim godinama igralo se kolo poslije polnoćke između 1 i 2 sata ujutro 25. XII, te opet poslije maše oko 10 sati i predvečer poslije večernje, jer se na taj dan nije dozvoljavalo organizirati javni ples. Zatim opet na staru godinu poslije večernje 31. XII, a kao posljednji put igralo se 6. I. prije podne tj. poslije maše.

Po oslobođenju naše zemlje isto kolo igra se na Placi poslije polnoćke između jedne do dvi ure 25. XII. ujutro, a isto tako na raznim društvenim proslavama kroz godinu kao i na pozornici u Domu prosvjete i terasi Hotela 'Slaven'.«[16]

Selačko kolo poznato je po svom pozivu u kolo:

»Evo j' kola koga j' volja,
Nas je volja mi oćemo
Naša j' plaća naša j' volja
Mi igramo kad nas volja.«

Isto tako poznato je i bribirsko kolo po svom pozivu u kolo:

»Evo j' kola koga j' volja,
Nas je volja i oćemo,
I oćemo i moremo.
Ajd' u kolo ki j' za kolo . . .«[17]

Poziv u kolo u Novom Vinodolskom ima tri varijante poziva. Navest ćemo jednu od njih:

»Aj maleno po maleno
Hajd' u kolo, ki j' za kolo.
U kolu smo si jednaki,
U kolu je brat do brata,
Koj' se uzda, taj se hvata.

A ti željo srca moga,
Ti ne gljedaj na drugoga,
Na drugoga brajna svoga,
Koji na te s okon neće.«

Uz novljansko kolo usko su vezani i mesopustarske svečanosti, što je do danas nezamislivo da se obavlja jedno bez drugog u vrijeme poklada, iako se novljansko kolo zaigra i za vrijeme prigodnih svečanosti i narodnih praznika.[18]

Naime novljanski mladići njih 17 do 21 (a može i više) već prvih dana poslije Nove godine dogovore se da će biti mesopustari. Bilo je redovito pravilo za svakog Novljanina da mora barem jedanput u životu biti mesopustar. Mesopustari izvode ženidbu tzv. »mesopustovu mladu«. U njoj sudjeluju samo muškarci, a obučeni su u staru vinodolsku narodnu nošnju. Onome kome nisu poznate prilike teško bi pogodio koji muškarac igra ulogu žene. Za mladenku ili »mesopustovu mladu« izaberu najljepšeg muškarca, pa često pogode u izboru tako da bi se teško moglo na prvi pogled sa sigurnošću utvrditi da se radi o muškarcu. Mesopustari izvedu svadbene običaje na način kako su izgledali u srednjem vijeku u Novom Vinodolskom i u cijelom vinodolskom kraju. Nakon što se mlada slika kod fotografa ide se na »zakon«, tobože na vjenčanje. Obično se ide u gostionicu ili u kuću kojeg »mesopustara« gdje bude pripremljeno jelo tzv. »bržolica«, omiljeno jelo »mesopustara«. Ženidba se smatra zaključenom kada »mladi« »mladoj« izreče riječi novljanskih »starih svatih«[19] koji cijelo jutro pozivaju Novljane na pir »tvoja noga moj postol skupa poć će na zakon«. Svadbena povorka »mlade mesopustove« kreće poslije na »izručenje mlade« kući »advitora«, koji igra ulogu mladoženje (a on je zborovođa mesopustarske glazbe), dok su oba »mesopustarska kapitana« kumovi »mladencima«. Povorka zatim kreće pjesmom gradom i to uglavnom gradskom jezgrom, a zatim kreće u predio na tzv. Mel na Studenac, gdje se odigra kolo zvano »Kolo mlade mesopustove«. Na ovom tradicionalnom bunaru, gdje je inače izvorska voda, redovito je mladenka bacala jabuku u bunar prigodom vjenčanja. Što su mladenci, odnosno njihovi kumovi, bili imućniji bilo je u jabuku utisnuto više kovanog novca. Sve se je borilo da od mladenke kapom ili bilo čime dohvati jabuku, jer uhvaćena jabuka nosi sreću, a potonula na dno bunara donosi nesreću. No nitko u to narodno predanje nije vjerovao. Osnovno je bilo da se da počast studencu, nekad jedinom izvoru pitke vode u Novom, a mladeži da uhvate jabuku, pa makar je i s dna bunara na bilo koji način izvade.

Karakteristično je da se Studencu prilazilo pjevanjem stare vinodolske pjesme:

»Vijala se vita loza vinova
Ispod onog bijelog grada Novoga,
To ne bila vita loza vinova,
Već to bila do dva mila i draga,
Koji su se od malena ljubili,
I u onu sitnu knjigu učili . . .«

Tu bi svatovi »mlade mesopustove« odmah zaigrali novljansko kolo ali bez junačkih narodnih pjesama. Učesnici »mlade mesopustove« tu su igrali

kolo pjevajući pjesme zvane »ćurumbela« da bi zatim čitava svadbena povorka krenula na trg pred Frankopanski kaštel. Stariji Vinodolci pričali bi da bacanje jabuke u Studenac znači da Vinodolci žive i žele živjeti u blagostanju. »Mlada mesopustova« tako obilazeći Studenac i igranjem novljanskog kola na Melu izvede običaj tzv. »mesopustova mlada«, ali bez bacanja novca s jabukom u Studenac.

»Mlada mesopustova« zatim nastavi igranjem kola na trgu pred Kaštelom i tu se igra kolo s posebnim »pivačima« u kolu, koji u kolu pjevaju junačke narodne pjesme. U posljednje vrijeme »pivači kola« nisu mladi »mesopustari«, kao što je to nekad bilo, da se u kolu »mlade mesopustove« uče mladi pjevati, već danas pjevaju samo stariji »pivači kola«, pa postoji bojazan za pomlađivanje »pivača« novljanskog kola.

Osim svečanosti koja se u Novom naziva »mlada mesopustova« kojom se želi prikazati kako su se nekad ženili Novljani i Novljanke i ujedno prikazati svadbene običaje, »mesopustari« zabavljaju mještane u tri četvrtka redom prije nedjeljnih mesopustarskih svečanosti, održavaju tzv. »mesopustarske tance«. Na ovim mesopustarski mplesovima može se vidjeti kako uz pratnju sopila, starog primorskog i istarskog narodnog instrumenta Novljani i Novljanke »tancaju« starinske vinodolske plesove: hrvatski i šoteš, te starinsku polku, zatim mazurku i valcer.

Ti četvrtki za redom inače se nazivaju »tusti«, »kusi« i »poberuhi« (ili prvi, drugi i treti četrtak). Najvažnije je za »mesopustare« tih dana da obavljanju u noći posebno »napovidanje udovcih i udovic«, što obave vrlo šaljivo i duhovito, a »napovidanje« se obavlja na svakom raskrižju u staroj jezgri grada. »Mesopustari« inače gradom idu sa svojom »mužikom«. Bez obzira na to što se ono vrši kasno u noći, za ovo napovjedanje, koje se izvodi u šaljivoj atmosferi, vlada veliki interes, jer svaka udovica želi čuti za koga je udovca mještani žene, a udovac koju mu udovicu mještani daju. To se pak tjednima prepričava, no sve u šali i za to uopće nema nikakvih zamjerki. Iako je šala mnogo se puta dogodilo da su »mesopustari« dobro ocijenili i da su brakovi koje su mesopustari« najavili kasnije bili i ostvareni.

Karakteristično je zatim »krštenje mesopusta« — čovjeka od slame,[20] koje se obavlja subotom navečer uoči mesopustarskih svečanosti. »Mesopust« dobiva po obavljenoj ceremoniji »krštenja«, koje obave »popovi« u ime najjače grupe šaljivo ime, ili ime omraženog političara, ili pak ime koje daje naziv pojave, da bi mogao svatko ocijeniti da se ta pojava u mjestu osuđuje, odnosno kritizira.

Nakon »krštenja«, koje se obavlja u »mesopustariji« tj. sali u kojoj se sastaju »mesopustari« ili pak u posljednje vrijeme u Novom Vinodolskom u Domu kulture, »mesopustari« idu s njime oko grada po tradicionalnom običaju (nose ga na stolici po dvojica jačih muškaraca). Tri puta se tako obilazi stara gradska jezgra, da bi zatim ispred Frankopanskog kaštela zaigralo novljansko kolo do kasno u noć. U kolu tada pjevaju svi, jer se ne pjevaju junačke narodne pjesme, već pjesme zvane ćurumbela. Kad se tako izvrši obilazak s mesopustom tri puta gradom, mesopust se postavi na njegovo stalno mjesto, Na Travici. Od kada je porušena kula Rundel (1923) mesopust visi na svojim stalnim kukama na Frankopanskom kaštelu i to sjedi na posebnoj stolici. Tu mesopust biva tokom nedjelje cijeli dan, a zatim se u ponedjeljak stavlja u »rešt« — zatvor, jer je kriv za sva nedjela,

koja su se zbila u mjestu tokom godine. U utorak se ponovno stavlja Na Travicu, da bi poslije podne toga dana za ta zlodjela bio osuđen na smrt, gdje mu se pred okupljenim građanstvom nakon »suđenja« i čitanja »žitka« siječe glava.

Opisali smo »mladu mesopustovu« tj. svadbene običaje Vinodolaca, koje obavljaju samo muškarci-mesopustari u starinskim narodnim nošnjama, ženskim i muškim. Mesopustari su isključivo muškarci, u njihovim redovima nema ženskih osoba, a izvedbu u običaju »mlade mesopustove« pravi na starinski način svadbeni narodni običaj Novog Vinodolskog, koji je nekada u davna vremena održavan i u cijelom vinodolskom kraju.

Mesopustarske svečanosti održavaju se diljem cijelog Vinodola od Ledenica, Povila, Bribira, Selaca, Grižana-Belgrada, Triblja, Drivenika, jednom riječju po cijelom vinodolskom kraju, ali nigdje mesopustari ne izvode svadbene običaje kao što to izvedu u Novom Vinodolskom.

Za novljanske mladiće mesopustare je karakteristično, da su svake godine takorekuć drugi, dok su »pivači kola« uglavnom isti s manjim izmjenama. U posljednje vrijeme nastoji se da se okupi što više mlađih »pivača«, kako bi se što bolje sačuvala junačka narodna pjesma u novljanskom kolu, a za to postoje mogućnosti.

Sada još nekoliko riječi i o samim mesopustarima. U manjim mjestima, kao što je to u Ledenicama, Povilima i sl. mesopustari nisu samo mlađi dečki, već su i mesopustari i stariji s obzirom na brojčanost tih mjesta, dok su u drugim vinodolskim mjestima mesopustari uglavnom mlađi, kao npr. u Bribiru. Uglavnom mesopustari izaberu među sobom dva »kapitana« i jednog »advitora«. »Kapitani« (kapetani) su oni koji naizmjence pozdravljaju građanstvo, a advitor je zborovođa limene glazbe mesopustara. U Bribiru npr. mesopustarski mladići biraju među sobom i po tri kapetana. Mesopustari između sebe izaberu i zastavnika ili kako ga među sobom zovu »Novljani »bandiraša«. Kod izbora paze da li su kapetani, advitor i bandiraš najstasitiji i najviši mladići između njih. Osim toga izaberu dva do tri blagajnika, ili kako ih oni nazivaju »kasira«, koji će uz kapitane i advitora voditi računa i o financijskoj strani, jer mesopustari imaju i svojih troškova, ponajviše za piće i jelo. Posljednjeg dana svoje proslave ili pak prvu nedjelju iza te proslave imaju i mesopustarsku vičeru, na kojoj sudjeluju i njihove »divojke«, a i uzvanici, obično u Novom »pivači kola«, kao i predstavnici vlasti i društveno-političkih organizacija u mjestu. Tamo pak u mjestima gdje svi sudjeluju u mesopustarskim svečanostima pozvani su na te mesopustarske vičere i svi seljani. Kad mesopustari pozdravljaju bilo to u Novom Vinodolskom, Bribiru ili ostalim vinodolskim mjestima oni ukućane pozdravljaju sa starinskom formulom: »Ovdje ćemo pozdraviti... (ime) sa jednom narodnom mužikom polak običaja i navade stare«, a to čini jedan od kapetana, a advitor zapovijeda: »Bubanj i mužika složno udaraj.« Tada glazba zasvira »Ilirsku budnicu« »Još Hrvatska ni j' propala«. To čine nedjeljom. U ponedjeljak skupljaju priloge u hrani za mesopustarsku zabavu riječima: »Sira, putra, masla, jaja«. U utorak skupljaju priloge u novcu, no u posljednje vrijeme s obzirom na sve veću napučenost ove priloge u novcu skupljaju odmah nakon pozdrava.

Dr. Tvrtko Čubelić, profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu, u svojoj knjizi »Usmena narodna retorika i teatrologija« između ostalog ističe: »Naj-

svježije i najpotpunije očuvani primjer usmene narodne drame nalazimo danas u dramskoj igri 'mesopust' koji se izvodi svakih poklada u Novom Vinodolskom. Prema narodnoj predaji ovakve svečanosti postojale su i prije poznatog Vinodolskog zakonika, koji je pisan 1288. godine u Novom Vinodolskom, a Frankopanima, gospodarima Novog Vinodolskog i nekih susjednih krajeva, obvezatno se je davalo u ovim svečanostima od strane grada danak, koji je iznosio oko desetak kokoši i pijetlova . . .«[21]

Mesopustari su inače u te dane u svečanim odijelima (crni sako i bijele hlače s trobojnicom preko ramena i »rapčinom« na glavi), osim advitora i kapitana koji su u marinskim odijelima i kapama. Kapetani imaju sablje, a advitor glazbeničku palicu zvanu »batica«. Kapa mu je zakićena ukrasnim perjem pijetla. Prije nego što se je kod mesopustara uvela limena glazba tada su za pozdravljanje mještana mesopustari se služili samo narodnim instrumentima: sopile, mišac, zvonca, kosišće . . . Danas, od kada su formirane limene glazbe, »mesopustarski štrumenti« su sljedeći: dvi sopile, dvi do tri trumbete, pa i četiri, velike i male, tri bubnja i to veliki, sridnji i mali, a negdje i više (Bribir), činele, talambasi ili po novljansku rečeno »zvončići«, jedan ili dva muntara (avani), jedna do tri kose i trojlo željezno po kome se udaraju takti.

Utorak mesopusni ponovno se stavlja mesopust kako to u Novom nazivlju Na Travicu[22] s obzirom na to da je ponedjeljak cijeli dan proveo u »reštu« — zatvoru, jer je kriv za sva nedjela koja su se zbila u mjestu tokom godine. Tog poslijepodneva u svim vinodolskim mjestima, gdje se obavljaju mesopustarske svečanosti sudi se mesopustu, gdje mu se pred okupljenim građanstvom sudi i nakon čitanja »žitka«, — kako se to nazivlje u Novom Vinodolskom, i »sentenca«, a po nekima i »šentenca« u drugim vinodolskim mjestima — siječe glava.[23]

Autor »žitka« prikuplja bilo za »žitak« ili »sentenciju« tokom cijele godine razne dogodovštine svojih mještana, bilo to onih u Novome, Bribiru, Triblju i ostalim mjestima Vinodola. Za svako od ovih vinodolskih mjesta autori sastavljaju »žitak« — »sentenciju« u osmercu, duhovito opisuju događaje i život mještana, pa i događaje u svijetu. Sama riječ »žitak« znači da se opis događaja odnosi na život Novljana, kad se radi o »žitku«, ili ostalih Vinodolaca kad se radi o »sentenciji« ili »šentenciji« tokom cijele godine, i da su u njemu iznesene i dobre i loše strane mještana. Jednom riječju »žitak« je javna kritika, u kojem auditor — sudac optužuje mesopusata, a preko njega mještane dok odvjetnik brani mesopusta. Sve se to odigrava na jednom povećem stolu tako, da se mesopust, odvjetnik i auditor, te ponegdje »majka«, a ponegdje i »otac«, ili pak u Novom Vinodolskom obadvoje »roditelji mesopusta« koji su okruženi svijetom mogu vidjeti sa svih strana. Kako je »žitak« odnosno »sentencija« u drugim mjestima Vinodola, koja itekako djeluje na mještane to svatko želi da njegovo ponašanje bude takvo, da ga se u »žitku« za nepoštena djela ne spominje. »Tu se žigošu poroci i prestupci pojedinaca ili cijelih grupa pa taj 'žitak' vrši ulogu javne kritike. Poznata prijetnja u Novom glasi: 'klast' ćemo te va žitak'. Za sve nepodopštine koje su se preko cijele godine dogodile kriv je 'mesopust', pa mu stoga sada sude.«[24]

Sutradan u srijedu nakon što je održano »suđenje« mesopusta obavlja se njegov pogreb. U pogrebnoj povorci, koja je također šaljiva i duhovita, kako

u Novom Vinodolskom, a tako u Bribiru i drugim vinodolskim mjestima sudjeluju svi stanovnici, pa se brojčanošću, posebno u Novom Vinodolskom, nijedan pogreb ne može usporediti. Paljenjem mesopusta završavaju se drevni i prastari običaji vinodolskog kraja, koji se obavljaju stoljećima, da bi se to dogodine ponovilo svečano i veselo.[25]

U nekoliko riječi ću istaknuti i ulogu u običaju takozvanih »krabunosa« poznatih u vinodolskom kraju, a posebice na području griško-belgradskom, pa sve do Triblja i Drivenika. Naime, ponedjeljak ispred mesopusnih svečanosti išlo se po kućama, a išli su mlađi s tamburama pozdravljajući djevojke. Obučeni su u bijelim hlačama i bluzama, a kapetan je morao biti najljepši i najstasitiji mladić. O bijelu bluzu imao je preklopljen dugački ručnik s resama preko ramena, a o pojasu okačenu dugačku sablju, na glavi »kapu na štrim« sa cijelim pijetlovim krilom, a kasnije i paunovim perom. Kad bi došli ispred vrata djevojke svirali su i tulili u rog. Ako su bila širom otvorena vrata ulazili su u kuću, a ako nisu nastavljali bi put do druge djevojke. Bilo je slučajeva da se nisu svugdje otvarala vrata, vjerojatno što nije bilo čime ponuditi »krabunose«. Kad bi došli u kuću obavezno se pozdravilo gazdu kuće i njegovu obitelj prigodnim kratkim govorom, da bi se nakon toga zasviralo i zapjevalo, pa i zaplesalo. Ponudilo se goste vinom, fritama ili pohancima, koji su se obično pripremali na grižanskoj strani. Bilo je smokava, oraha i rakije. Kada su se napjevali i naplesali tada bi kolona »krabunosa« išla dalje do druge djevojke. »Krabunose« bi ispratila djevojka uhvativši kapetana ispod ruke do ispred vraća kuće druge djevojke. Tako se išlo redom. Osim mlade grupe išla je po kućama i stara grupa »maškarona«. Oni bi obilazili svoje prijatelje i rođake, a sa sobom su nosili koš u kojem su skupljali jaja. Obično bi govorili »po krabunoški«: »Stara mamice, dajte mi dvi, tri jajca . . .« Oni bi bili obučeni u svakojakim starim odorama, s rogovima na glavi od ovna, vola ili nešto slično, tako da bi ih se mala djeca bojala.[26]

Novo vrijeme i novi duh udarili su također svoj biljeg ne samo na novljanske narodne običaje, već i na običaje diljem Vinodola. Vinodolci su toga svjesni. Stariji se i danas sjećaju lijepih svatovskih običaja »salastva«, kada mladoženja ide sa svojom rodbinom mladoženki. Nakon duljeg i šaljivog razgovora s jedne i druge strane ukućani mladoženke dopuštaju da se uđe u kuću i da se potraži »izgubljena ovčica« tj. mladoženka, te se puštaju u posebnu sobu, gdje su samo ženske, kako one koje su u rodu s mladoženkom, tako i sve njene prijateljice »pajdašice«. Sve su one obučene u razne oprave i prerušene bilo u muškarca, bilo u žene, a sve sjede za dugačkim stolom, podbočene na podlaktice, s glavama naslonjenim na podlaktice. Mladi mladoženja ima zadatak pronaći među njima svoju zaručnicu, pa se kod toga često i prevari, što izazivlje razne primjedbe i smijeh. Kad mladoženja prepozna zaručnicu, poljubi je, često tek prvi put. Tako je nekad bilo.[27]

Katkad se u Novom Vinodolskom čuje još i pjesma »vinčace« koja također spada u dio svadbenih običaja. Vinčace je oproštajna djevojačka pjesma, koju su mlade žene pjevale svojoj drugarici-pajdašici, dan prije njenog stupanja u brak. Kada se pjevalo posljednje stihove vinčaca — »Zajde vanka lijepa divojko« — na kućnim vratima pojavljivala se nevjesta, noseći rešeto puno smokava i kruha koje bi zatim istresla među prisutne i nudila ih vinom iz vrča. Najprije bi ponudila svoje »pajdašice« riječima »ka je najstarija

divojka od vas, da bi kletu (dogodine) za namom«. Zatim ponudi sve gledaoce vinom iz vrča i smokvama, a svoje »pajdašice« i posebnim kolačem ispečenim u ovu svrhu. Sve rjeđe se u Novom Vinodolskom čuje ova oproštajna djevojačka pjesma, ali kad vinčace pripremi neka novljanska obitelj za to vlada veliki interes, pa ako je to za vrijeme turističke sezone, za turiste je to prava atrakcija.

Kako je nestalo »salastva«, tako još ranije nestalo u Novom Vinodolskom i lijepog narodnog običaja izbora najljepše djevojke Vinodola. Ovaj narodni običaj nastao je za vladavine Frankopana, naime za vrijeme berbe grožđa birala se najljepša djevojka Vinodola i to na »trgadbi« — berbi grožđa na kneževom imanju u Novom Vinodolskom, gdje su se inače sakupljale trgačice iz svih mjesta Vinodola. Propašću vinove loze u Vinodolu nestao je ovaj lijepi običaj. Od njega je ostala za sjećanje samo vesela narodna pjesma: »Sinoć Ive iz Novoga dojde . . .«.

IZVORI:

[1] Izvještaj Predsjedništva Katedre »Čakavskog sabora — Novljansko kolo« podnijet na skupštini održanoj dana 28. ožujka 1983. iz kojeg slijedi da prema provedenoj anketi u Novom Vinodolskom ima 29 sopilaša, ne računajući đake Folklorne grupe Osnovne škole »Ivan Mažuranić«, koju s velikim uspjehom vodi nastavnica Karmen Butorac.

[2] Neobjavljena djela — književna ostavina Vladimira Frana Mažuranića u obiteljskoj arhivi i biblioteci Boška Mažuranića, dipl. pravnika.

[3] Legenda o nastanku i proglašenju Vinodolskog zakona, Narodni muzej i galerija Novi Vinodolski, oznaka III/34, Mat. broj 460 i M. E. Lončar: Putokaz — izleti po Kvarneru i Dalmaciji, Rijeka 1911.

[4] U toku okupacije dobar dio dijelova nošnje (bijelo i crno platno) mijenjalo se u žitorodnim krajevima Slavonije i Podravine za prehrambene proizvode. Izjava Katarine Zoričić Rožine, jedne od najstarijih i najboljih novljanskih »šilica« za izradu nošnji.

[5] Dr. Milutin Mažuranić: »Novljansko kolo«, str. 133, Spomen-knjige Narodne čitaonice, Novi Vinodolski (1845—1955), Novi 1958.

[6] D. J.: Folklor Novog Vinodolskog, Riječka revija, XIII-8-9-1964, str. 588.

[7] Nikola Bonifačić Rožin: »Žitak« ili pokladno suđenje, Rad XI. kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Novom Vinodolskom, Zagreb 1964, str. 83.

[8] Dušan Prašelj: Novljanske narodne pjesme — Posebne napomene i upute izvođačima; Spomen-knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski II, Pisme novljanskog kola i druge narodne pisme, 1977.

[9] Pjesme zvane ćurumbela dobile su u Novom taj naziv, jer se pjevaju »u ćupu« dakle skupno, pa se kao takve pjevaju u kolu, kad pjevaju svi igrači i igračice kola. Ovo su zapravo zborne pjesme, pa se mogu pjevati na »svatski«. Isto kao pod toč. 8.

[10] Usporedili smo pjesme Novog Vinodolskog, Bribira, Selaca i Grižana-Belgrada s ostalim vinodolskim pjesmama s njihovim poznavaocima Marijom Pobor i Lukom Poborom iz Selaca, te Zlaticom Balas rođenom Crnić, voditeljicom Mjesnog ureda u Grižanima-Belgradu, koja je i anketirala veći broj ljubitelja vinodolskih narodnih običaja i pjesama.

[11] D. J.: Narodne pjesme zvane »jamborije«, koje se pjevaju u Bribirskom kolu, Rijeka 1964, str. 26.

[12] Isto kao 8 i D. J.: »Koraci novljanskog kola«, Dometi broj 4, Rijeka 1975.

[13] Do travanjskih dana 1941. tj. do okupacije bribirsko se kolo igralo od davnine na sam dan Božića, na Stipanju (Dan sv. Stjepana) i na Ivanju (Dan sv. Ivana) tj. dane 25. XII. i 27. XII, te na staru godinu 31. XII. i na Novu godinu 1. I. kao i na dan Tri kralja 6. I. Na staru godinu kolo se je igralo uvečer čekajući

Novu godinu — D. J.: »Bribirsko kolo«, Rijeka 1964. Tako je bilo u svim vinodolskim mjestima. Novljansko kolo igra se o mesopustarskim svečanostima.

[14] Zlatica Balas rođ. Crnić, Grižane-Belgrad — neobjavljeni materijali odnose se na narodne običaje u vinodolskom kraju (Grižane-Belgrad).

[15] D. J. Isto kao 12.

[16] Marija i Luka Pobor, Selce: Neobjavljeni materijali odnose se na narodne običaje, pjesme i kolo u Selcu.

[17] U grižansko-belgradskom kraju kolo počima pjesmom: Hajd u kolo ki j za kolo, koji nije nek ne ide, a tako isto i u Triblju. Istakli smo različitost poziva u kolo, no cilj je isti na cijelom vinodolskom području.

[18] Mira Šertić, prof. između ostalog ističe: Vidjeli smo, da »žitak mesopusta«, koji predstavlja kulminaciju pokladnih zabava, možemo ocijeniti kao pravu dramu. Ali i kod priprema za mesopust, koje počinju iza Nove godine, a za sva tri dana pokladnih zabava ređaju se kraće ili duže dramske epizode. Glumci su uvijek ili mesopustari ili »maškare«. Kad mesopustari pozdravljaju mještane, izvode već kratku dramsku scenu. Maškare često izvode male pantomime, a sprovod i spaljivanje mesopusta opet je mala drama. Činjenica da sve ženske uloge tumače muškarci ukazuje na veliku starinu tih narodnih drama. Svi ti narodni običaji uz mesopust ostaci su starog poganskog kulta, kojim se slavilo dolazak proljeća i njegov trijumf nad svladanom i protjeranom zimom. Stoga su i ti običaji veoma prošireni ne samo po našim krajevima nego i po cijeloj Evropi. *Posebnu notu novljanskom mesopustu daje kolo u kojem se pjevaju junačke pjesme.* Time dobiva taj internacionalni običaj vrlo originalni i posve nacionalni karakter (str. 79, Čakavska narodna književnost, Rad XI. kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Novom Vinodolskom, Zagreb 1964).

[19] D. J.: Mesopustarski stari svati u novljanskim narodnim običajima, »Jurina i Franina« — Kalendar, Pula 1975.

[20] Prije nego mesopust dobije ime (krštenje) treba ga omisit. Obično »mise« mesopusta čovika od slame tako, da uvijek novi sliči u potpunosti takorekuć u prošlogodišnjeg. Najprvo mu se daje donji veš. Kad se sašije donji veš, onda ga se napuni slamom. Poslije toga ga se obuče u bijele gaće, zatim ga se obuje u čizme. Poslije čizama se obuče u frak, poslije fraka stavi mu se na glavu cilinder i obrazac — maškaru. Kad je tako umišen, klade ga se na kantridu i sveže ga se konopom, tako da stoji (sidi), kao čovik. Puno mu se šijuć zabavi, dok ga se »čovikon« načini, a šije ga se dretvom, da bude pravi pravcati mesopust ki kliči sav va lanjskoga. Mesopusta stoljećima mise pojedini Novljani po neki čak 30 do 40 godin za redom. Sada mesopusta od 1971. godine misi Milan Šikić, a on se nada da će ga još puno, puno let misit. Istaći je da je do francuske revolucije mesopust bio obučen u plemićko odijelo.

[21] Dr. Tvrtko Čubelić: Usmena narodna retorika i teatrologija, str. 162 (Mesopust iz Novog Vinodolskog, Zagreb 1970, str. 162).

[22] Vinodolska mjesta u kojima se obavljaju mesopusne svečanosti — običaji, kao u Novom Vinodolskom mesopusta postavljaju na glavni trg u mjestu — zvanom Placi. U Novom Vinodolskom je stoljećima najprvo na jednoj od kula Frankopanskog kaštela zvanoj Rundel a kada je ona srušena ima svoje stalne Luke na Frankopanskom kaštelu, na novljanskoj placi.

[23] Novljanin će reći »odrubili smo mu glavu« ili »odsikli smo mu glavu«. Negda u stara vremena, pričaju stariji, iako nisu bili očevici toga, da bi se u vrat »mesopusta« postavio volovski mjehur napunjen krvlju, da bi tako iz odrubljene glave prsnula »prava« krv iz vrata. Bilo je i toga, da se je mesopusta osudilo na smrt vješanjem, te da ga se vješalo (u Grižanima postojao poseban čovjek, koji je pripremao vješala i zato je bio plaćen od općine), a bilo je slučajeva kako su pričali stariji, da je mesopust bio i osuđen na smrt strijeljanjem. Mesopusta čuvaju četiri »picimorta« tako da ga ne bi tko ukrao ili promijenio ime, jer i to se događalo. Inače mesopusta ti »picimorti«, odnosno njegovi čuvari, nose i u pogrebnoj povorci ,a prije smaknuća kad ga subotom, nedjeljom i utorkom nose tri puta oko grada onda ga nose baš njegovi čuvari kada mesopustari s mesopustom idu oko grada.

[24] U suđenju sudjeluje auditor (sudac) i odvjetnik, »mati i otac« mesopusta, sudac optužuje, odvjetnik brani, a mati i otac upadaju u njihov duel kod čitanja »žitka« koji je pisan u osmercu.

[25] Ističe se da jedino Bribir ima postavljeni simboličan spomenik mesopustu u predjelu zvanom Ćokovo gdje se svake godine spali mesopust.

[26] Isto kao pod 14 (Zlatica Balas).

[27] Isto kao pod 6.

[28] Ova se pjesma pjeva po cijelom Vinodolu, a nastala je za vladavine Frankopana, kada su iz svih njihovih imanja dolazili na berbu grožđa u Novi Vinodolski i kada se je birala najbolja trgačica grožđa, zvana »Ružica« najlipša divojka Vinodola (D. J., isto kao pod 6).